

İSLÂM DÜNYASINDAKİ İLK FELSEFE MEZHEBİ, MUTEZİLE

İslâmiyetin yaygınlaşp sınırlarının genişlemesi üzerine insanlar tarafından sorulan sorular çoğaldı. Cevaplar yeterli görülmeyince Müslümanların bir kısmında iman zayıflığı başgösterdi. Bir Hıristiyan mezhebi olan Nesturilik, klâsik Hıristiyan anlayışından farklı olduğundan Müslümanların kafalarını karıştıyordu. İşte bu ortamda bilhassa Nesturilik mezhebine karşı Mutezile mezhebi oluştu. Bu sebeple kısaca bu mezhebi anlamaya çalışalım.

NESTURİLİK MEZHEBİ

Nesturilik (ya da Nasturilik), kurucusu Nestorius olan bir Hıristiyan mezhebidir. 428 yılında İstanbul patriği olan Nestorius, Hz. İsa'nın, hem tanrı hem de insan olarak nitelenmesine karşı çıktı. Hz. İsa'nın tanrısal ve insan olmak üzere iki yönü olduğunu söyledi. Ancak bu iki ayrı niteliğin öze birleşmeyip manevi bir birleşme şeklinde ve görünüşte olduğunu anlattı. Hz. Meryem'in Tanrı'nın annesi (Theotekos) değil, Hz. İsa'nın annesi (Khistotokos) olduğunu savundu. Bu düşüncelerinden dolayı kısa sürede görevinden alındı ve hemen sürüldü (431). Bizans'ta kendisine yer bulamayan Nesturilik doğuya kaydı. Nesturi Papazları Çin, Hindistan ve Moğolistan'a kadar bu mezhebi yaymak için dolaştılar. İslâmiyet'in başlangıcında Hz. Muhammed (s.a.v.), Nesturilere dokunmadı ve onlarla iyi ilişkiler kurdu. Bu davranış da Nesturiliğin yayılmasının sürmesine yardımcı oldu.

Nesturi papazları bir süre sonra, İslâmiyet'in hızla yayıldığını görünce, gelişmesini engellemek istediler. Bazı papazlar, eski puta tapıcı dinlerin kitaplarını ve her oluşumu akılla açıklamaya kalkan eserleri Arapça'ya çevirdiler. Mecusilerden (ateşe tapanlar) Müslüman olanların bir kısmı, Nesturilerin de etkisiyle dıştan Müslüman, içten ise Mecusi gibi davranıyorlardı. Bu kişilere Müslümanlarca "zındık" denildi. **Nesturilerin benzer davranışları artınca, din yayıcı ünvanı alan Emir Timur, Nesturileri dağıttı.**

MUTEZİLE MEZHEBİ

Müslüman inançlarına aykırı olan bu çalışmalara karşı Mutezile mezhebi doğdu. Ayrılanlar, ayrılmış olanlar anlamına gelen bu mezhep, diğer taraftan Emevi hanedanının "Cebriyecilik" anlayışına da karşı çıktı. Cebriyecilik, insanların yaptıkları işlerin kendi iradelerine bağlı olmayıp, Allah tarafından önceden değişmez bir şekilde belirlenip yaratıldığını söyler. Böylece Emeviler, halkın yaşantılarını kader olarak niteleyerek, yöneticilere karşı çıkmamasını sağlamaya çalıştılar. Mutezile mezhebinin bir başka çıkış nedeni daha vardı. Bu mezhep İslâmiyet'in çeşitli din mensupları arasında yayılarak genişlemesiyle ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmayı hedefledi.

Mezhep mensupları eski Yunan felsefecilerinden tercümeler yaptılar. **Böylece Mutezile, felsefe mezhebi haline geldi.** Beş temel prensip geliştirdiler. Mezhepler ve tarikatler ansiklopedisi ile Büyük Larousse ansiklopedisine göre prensipler şunlar:

- 1.Allah'ın birliği (tevhid),
- 2.Allah'ın adaleti ve Allah'ın zulmetmediği. Dolayısıyla insanın bütün işlerinde hür olduğu, fiillerini kendisinin oluşturduğu
- 3.Her insanın yaptıklarının karşılığını mutlaka cennet veya cehennem olarak alacağı, kesinlikle af ve şefaatin olmayacağı,
- 4.Siffin Savaşında her iki tarafın da hatalı olduğu, Hem Hz. Ali'nin hem de Muaviye'nin peşinden gidilmeyeceği. Bu insanların yerinin iman ile küfr arasında olduğu,

5.İslâmiyet'in getirdikleri ile amel edilmesinin, yasakladıklarından sakınılmasının şart olduğu.

Başlangıçta İslâm anlayışını müdafaa etmek için felsefi ilimlere yönelmiş olan **Mutezile mezhebi imamları, sonraları akli çok yücelttiler ve beşinci prensibin uygulanmasında sert bir tavır takındılar.** Bu durum her kafadan ayrı ses çıkmasına yol açtı. Aralarında ayrıldılar. Bazıları asıl amaçlarından uzaklaştılar. Kendilerine karşı çıkan sünnet ehline karşı sert tavır aldılar. Bu davranışları mezheplerinin bir süre sonra silinmesine neden oldu. (Sünnet ehli; Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünneti ile sahabelerin (Hz.Muhammed'in (s.a.v.) yoldaşları) yolundan gittiği düşünölen kişiler)

Ebul Hasan Eşari, bir Mutezile mezhebi üyesiydi. Mutezile mezhebinin sünnet ehline ve onların düşüncelerine karşı çıkmasına ve imanı tamamen geriye atarak akılcılığı öne çıkarmasına tepki koydu. **Mutezile mezhebi üyeliğini terk ederek sünnet ehlinin tarafına geçti.** Aslında Mutezile mezhebinin bu tavrına sadece Irak'taki Eşari tepki göstermedi. Mısır'da et-Tahavi (853-933), Maveraünnehir'de ise Maturidi de tepki koydu. (Ebu Mansur Muhammed el) Maturidi (852?-944) Semerkant'ın Maturid köyünde doğduğundan ve Türk kökenli olduğundan Türkler üzerinde çok etkili oldu.

Eariliğın sonradan asıl düzenleyicisi İmam Gazali'dir. Eşarilik ile Maturidilik arasında bazı algılama farklılıkları vardır. Ancak, İmam Gazali ile Eşarilik ve Maturidiliğın karşılaştırmasını bir başka yazımızda okuyucularımın yorumlarına sunacağım.

İsmail Hakkı KÜPÇÜ